

Revisjonsberetninger – noen erfaringer

Denne artikkelen tar for seg erfaringer med bruk av revisjonsberetninger fra årsoppgjøret 2010 i egen praksis og gjennomlesning av revisjonsberetninger gitt til selskaper notert på Oslo Børs.

Artikkelen er forfattet av:

Statsautorisert revisor
Roger Kjelløkken
PwC

Årsoppgjøret for 2010 burde nå være over for de fleste. Det finnes ca. 200 000 aksjeselskaper i Norge, altså er det avlagt ca. 200 000 revisjonsberetninger hvor den nye ordlyden er brukt.

Revisjonsberetninger for børsnoterte selskaper 2010

Jeg har innhentet de revisjonsberetningene med presiseringer og forbehold som er gitt til noe over 200 selskaper notert på Oslo Børs. Resultatene (se tabell 1) viser at det er gitt 17 revisjonsberetninger med presisering og to revisjonsberetninger med forbehold til børsnoterte selskaper i 2010. I hovedsak er det usikkerhet om fortsatt drift som blir presisert.

Tabell 1

Oversikt over revisjonsberetninger på Oslo Børs 2010 med presisering eller forbehold

Antall beretninger med presisering	Antall beretninger med forbehold	Tema for beretninger med presisering	Tema for beretninger med forbehold
17		15 Fortsatt drift 1 Oppbevaring av skattetrekkmidler 1 Betinget utfall	
	2		1 Feilklassifisering av lån som er i brudd med lånebetingelser 1 Ikke mulig å verifisere nedskrivningsvurderinger (forbehold om verdi)

Presiseringer om usikkerhet om fortsatt drift

Tabell 1 viser at det på Oslo Børs i hovedsak er gitt presiseringer om usikkerhet knyttet til fortsatt drift ved at hele 15 av 17 presiseringer handler om dette. Hvor terskelen for presiseringer skal settes og om revisorer praktiserer terskelen på samme måte, er av betydning for brukerne, ikke minst på børsnoterte foretak.

En presisering er en henvisning til et forhold eller en usikkerhet i regnskapet. Det bærende prinsippet for bruk av presiseringer er at de kun skal brukes når forholdet eller usikkerheten er av en slik viktighet at den er av grunnleggende¹ betydning for brukernes forståelse av regnskapet. Terskelen som legges i ISA 706², innebærer at revisor har tatt stilling til og ikke er uenig i at årsregnskapet gir et rettvisende bilde. Dette innebærer at usikkerheten må være gitt tilstrekkelig omtale både i styrets årsberetning og i årsregnskapet. Årsberetningen skal etter lov og god regnskapsskikk inneholde informasjon om fortsatt drift-forutsetningen. Regnskapet skal gi et rettvisende bilde. Dersom regnskapet mangler informasjon om fortsatt drift-usikkerhet,

er det tvilsomt at regnskapet gir et rettvisende bilde.

Revisors vurdering av om usikkerhet knyttet til fortsatt drift skal presiseres, må omfatte styrets og ledelsens egne vurderinger og omtalen i regnskapet. Av «NRS 16 Årsberetning» fremgår det at «Plikten til å redegjøre for usikkerhet knyttet til fortsatt drift-forutsetningen utløses [...] først når det foreligger konkrete forhold som kan sette foretakets videre drift i fare.» Konkrete forhold som «kan sette videre drift i fare» kan for eksempel være at selskapet ikke vil ha finansiell evne til å videreføre virksomheten fordi finansiering mangler, fordi inntjeningen svikter eller fordi selskapet mister en konsesjon. Standarden bør forstås slik at den legger opp til en relativt høy terskel. Opplysningene bør som et minimum omfatte de konkrete hendelsene eller forholdene som forårsaker usikkerheten, kvantitativ informasjon om virkninger i regnskapet, tap som kan oppstå, mulige effekter i balansen mv. og ledelsens planer for å håndtere risikoen.

Omtalen bør dessuten klart angi om de konkrete hendelsene eller forholdene medfører at usikkerheten er så vesentlig at den skaper tvil av betydning om foretakets evne til å fortsette driften. Det vil alltid være en generell usikkerhet knyttet til en virksomhets fremtidsutsikter. Ledelsens klare angivelse av sitt syn på usikkerhetens vesentlighet kan være avgjørende for å skille omtale av konkret vesentlig usikkerhet om fortsatt drift fra omtale av generelle usikkerhetsfaktorer.

Revisjonsstandarden bruker begrepet «vesentlig usikkerhet som kan gi grunn til tvil av betydning om enhetens evne til fortsatt drift»³ som grense for når presisering skal tas inn i revisjonsberetningen.

1 Det engelske ordet «fundamental» er oversatt med «grunnleggende».
2 Internasjonal revisjonsstandard (ISA) 706 «Presiseringsavsnitt og avsnitt om «andre forhold» i den uavhengige revisors beretning».

3 RS 570 redigert pkt. 9b m.fl.

Selv om begrepet «vesentlig usikkerhet som kan gi grunn til tvil av betydning» er forskjellig fra begrepet «konkrete forhold som kan sette foretakets videre drift i fare» som brukes i NRS 16, er det meningen at begge tersklene skal være relativt høye. Antagelig har det mye for seg å anta at tersklene er ment å være like høye. Årsaken er at hvis terskelen for å gi informasjon i årsberetningen passerer, så utløses samtidig plikten til å ta inn en presisering i revisjonsberetningen.

En gjennomgang av revisjonsberetningene med presisering om usikkerhet knyttet til fortsatt drift til selskaper på Oslo Børs viser at presiseringene har sammenheng med faktorer som:

- Ulike varianter av driftsrelaterte forhold som har ledet til anstrengt likviditet
- Fremtidige betydelige hendelser som, dersom de skjer, vil kunne sette videre drift i fare
- Renter eller avdrag som ikke betjenes
- Brudd på lånebetingelser og pågående reforhandlinger med långivere
- Nødvendighet av å selge eiendeler for å betjene gjeld
- Avhengighet av at det tilføres ny egenkapital for å kunne fortsette driften
- Ett selskap har betydelige utvidelsesplaner og er avhengig av å selge eiendeler både for å fortsette utvidelsene og for å møte avdragspunkter i løpet av 2011.

Punktene foran overensstemmer med eksemplene som gis i veiledningen i punkt

A2 i ISA 570 «Fortsatt drift». Det ser ut til at alle presiseringene som er gitt til selskaper på Oslo Børs i 2010 gjelder selskaper som har relativt sett tunge utfordringer knyttet til likviditet, finansiering (egenkapital eller fremmedkapital) eller driftsmessige forhold.

Undersøkelsen omfatter ikke en økonomisk analyse av alle selskapene på Oslo Børs som ikke har fått en slik presisering. En grundigere analyse av alle regnskapene ville kunne avslørt om det er selskaper på Oslo Børs som har økonomiske problemer, men som ikke har fått en presisering om fortsatt drift-usikkerhet etter kriteriene diskutert foran. En analyse kunne også ha sagt noe om alle revisorer praktiserer terskelen for å gi fortsatt drift-presiseringer på samme måte.

Tanker om teknikk

Det er ikke noe uttrykkelig krav verken i ISA 570 eller ISA 706 om at forholdene som har ledet til de usikre fremtidsutsiktene skal nevnes eller omtales i revisjonsberetningen. Det er likevel praksis å gi en kort omtale av årsakene. Praksisen er etter min mening hensiktsmessig. En presisering er først og fremst en henvisning til et sted i regnskapet og årsberetningen hvor det kan leses om et forhold. Presiserings teksten må derfor ikke gi ny informasjon, eller gi inntrykk av å gi ny informasjon. Presiseringstekster bør derfor som oftest gjenta tekst fra årsberetningen og notene. For ett av selskapene som har fått en presisering om fortsatt drift-usikkerhet på Oslo

Børs for 2010, er teksten ikke tilpasset, men er hentet fra eksemplet som gis i ISA 570 pkt. A21. Presiseringen gir med dette ikke uttrykk for den egentlige årsaken til at selskapet er i fortsatt drift-problemer. Det anbefales derfor at tekstene i presiseringene tilpasses den faktiske situasjonen og at det gis et visst minimum av presis informasjon.

Et interessant trekk som gjør seg gjeldende i flere av presiseringstekstene er følgende ordlyd: «... regnskapet viser ikke nedskrivningskostnader eller kostnader som kan oppstå dersom selskapets eiendeler må selges i en krisesituasjon». En slik tekst har antagelig sammenheng med et krav i NRS 16 Årsberetningen kap. 2.8 om at det «Ved stor usikkerhet og tvil om berettigelsen av fortsatt drift-forutsetningen skal det opplyses om større poster i årsregnskapet som vil påvirkes dersom fortsatt drift-forutsetningen ikke legges til grunn for vurderingene. Virkningene skal om mulig kvantifiseres.» Det er antagelig dette kravet som har ført til en viss praksis for å presisere også dette forholdet når fortsatt drift-usikkerhet først presiseres. Om en slik praksis er riktig, kan diskuteres. At opplysningen er av betydning for regnskapsbrukerne, følger av at kravet om å gi slik informasjon er skrevet inn i en regnskapsstandard. Om opplysningene dermed er av «grunnleggende betydning for brukernes forståelse av regnskapet», er tvilsomt. Regelverket krever at revisor varsler om at det foreligger fortsatt drift-usikkerhet, opplyser om årsakene til usikkerheten og lager en henvisning til hvor det kan leses mer om årsakene til usikkerheten. At verdier kan gå tapt, er ikke en årsak, men en konsekvens. En påfølgende konkurs og/eller et påfølgende forsert salg av eiendeler med tap kan være en naturlig konsekvens. Dessuten kan en slik presisering oppfattes som et signal om at det knytter seg usikkerhet til de regnskapsførte eiendelenes verdi. Min mening er derfor at en slik ordlyd ikke bør tas med i en fortsatt drift-presisering selv om det kan føles trygt for revisor å ha med en slik ordlyd.

ISA 706 krever at det skal angis i presiseringen at forholdet ikke har medført en modifisering av konklusjonen i revisjonsberetningen. Dette eksemplifiseres i vedlegg 3 til ISA 706 og i eksempelsamlingen ved at det til slutt i presiseringen tas med følgende ordlyd: «*Dette forholdet har ingen betydning for vår konklusjon om regnskapet.*» Denne ordlyden er ment å avløse tilsvarende ordlyd som i den gamle revisjonsbe-

FREMTID: Det vil alltid være en generell usikkerhet knyttet til en virksomhets fremtidsutsikter.

Revisjon

retningens innledning av presiseringsavsnittet: «Uten at det har betydning for konklusjonen i avsnittet over, vil vi presisere...»

Den nye løsningen er ikke gjennomført fullt ut i ISAene da ISA 570 og ISA 706 har forskjellige løsninger på dette. Dette har antagelig medført noe forvirring i årets revisjonsberetninger, noen bruker den gamle løsningen og noen den nye løsningen. I 2011 er dette fenomenet antagelig borte.

En revisjonsberetning i 2010 er avgitt av et revisjonsselskap basert i New York. Revisjonen er gjennomført, og revisjonsberetningen er utført i overensstemmelse med kravene i US GAAS. Det fremgår av revisjonsberetningen at det er betydelig usikkerhet om foretakets evne til fortsatt drift. Revisjonsberetningen inneholder samme type presisering hvert år fra 2007. Årsakene til selskapets problemer oppgis i styreberetningen å være massivt fall i omsetningen av selskapets produkter i 2007. Selskapet satser nå på et produkt som det tar tid å utvikle et marked for. Årsberetningen er optimistisk med hensyn til økt salg i 2011. Eksemplet egner seg til å illustrere at grunnlaget for en presisering om fortsatt drift er det samme under US GAAS som under ISAene.

Betingede utfall

I den gamle standarden om revisjonsberetningen fantes følgende uthevede tekst⁴: «Revisor må vurdere å omtale i et eget avsnitt i revisjonsberetningen dersom det foreligger vesentlig usikkerhet (knyttet til andre forhold enn usikkerhet om fortsatt drift) hvor utfallet er avhengig av fremtidige hendelser og som i vesentlig grad kan påvirke årsregnskapet». Punktet inneholder et krav om at revisor «må vurdere å omtale...», det foreligger altså ingen plikt til alltid å gi presiseringer om betingede utfall. I tillegg angir punktet en terskel: «som i vesentlig grad kan påvirke årsregnskapet». Det var altså meningen at usikkerheten skulle ha et visst nivå før det ble gitt en presisering. Dette punktet var grunnlaget for at revisor vanligvis ga presiseringer i revisjonsberetninger dersom det var gitt opplysninger i årsregnskapet om betingede utfall.

Det bærende prinsipp for bruk av presiseringer etter kravene i ISA 706, er at usikkerheten er av en slik viktighet at den er av «*grunnleggende betydning for brukernes forståelse av regnskapet*». Standarden gir

følgende eksempler på forhold som kan være av grunnleggende betydning⁵:

- Når det er knyttet usikkerhet til det fremtidige utfallet av en eksepsjonell rettsvist eller regulatorisk tiltak.
- Tidlig anvendelse (når det er tillatt) av en ny regnskapsstandard (for eksempel en ny internasjonal standard for finansiell rapportering) som har en omfattende virkning på regnskapet før standardens ikrafttredelsesdato.
- En stor katastrofe som har hatt, eller fortsetter å ha, en betydelig virkning på enhetens økonomiske stilling.

Det understrekes videre at «*Utstrakt bruk av presiseringsavsnitt reduserer effektiviteten av revisors kommunikasjon av slike forhold*». Standardsetteren ønsker med dette å understreke at terskelen er relativt høy for å ta inn presiseringer i revisjonsberetningen. På Oslo Børs i 2010 finnes det kun ett eksempel på at det er gitt presisering om betingede utfall.

Et annet selskap har mottatt presiseringer om betingede utfall siden 2007. De betingede utfallene handler om uenigheter med kunder om betaling og i 2009 var det betalingsproblemer hos en kunde. Det er naturlig at det kan knyttes usikkerhet til gjennomføringen av prosjekter for selskaper av denne typen hvor man stadig har flere prosjekter av stor betydning for regnskapet gående. Vanligvis vil det være gitt opplysninger om usikkerheten i notene. Det er ikke dermed slik at utfallet av usikkerheten vil ha eksepsjonell eller omfattende virkning på regnskapet eller betydelig virkning på den økonomiske stillingen. Uenighetene med kundene i 2009 handler ifølge notene om betydelige beløp, ca. 30 % av totale eiendeler. I 2010 ble det gitt en tilsvarende presisering når de involverte beløpene utgjorde ca. 4 % av totale eiendeler. I dette tilfellet kan revisor ha vurdert forholdet slik at beløpene som er involvert er så betydelige, i alle fall i 2009, at hvis kunden ikke betaler, så får det eksepsjonelle konsekvenser for regnskapet ved at 30 % av balanseverdien forsvinner. For 2010 er beløpene betydelig mindre og den samme vurderingen er neppe like egnet. Antagelig er dette helt på grensen av hva som skal ha en presisering. Eksemplet egner seg til å illustrere at terskelen for å gi en presisering om betingede utfall er høy.

Forbehold til regnskapet

Forbehold i revisjonsberetninger til selskaper notert på Oslo Børs er sjeldne. I 2010

var det bare to selskaper på Oslo Børs som mottok forbehold i sin revisjonsberetning. Forbehold skal gis av revisor når det er feil i regnskap som enkeltvis eller samlet er vesentlig for regnskapet; eller når revisor ikke er i stand til å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å underbygge konklusjonen for noe i regnskapet som er vesentlig⁶. Årsakene til forbeholdet skal alltid kvantifiseres. Når det gis forbehold, skal⁷ grunnlaget for forbeholdet kvantifiseres. Kravet gjelder når det er praktisk mulig. Dersom det ikke er praktisk mulig å kvantifisere, skal det angis i grunnlaget for forbeholdet. Hvis forbeholdet har sammenheng med manglende mulighet til å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, er det vanligvis ikke praktisk mulig å kvantifisere.

En utfordring med å gi informasjon om beløp, er at beløpene kan være usikre og derfor subjektive. Revisorer er derfor tradisjonelt forsiktige med å gi beløpsmessig informasjon. Revisjonsberetningen til Solstad Offshore inneholder informasjon om beløp, revisjonsberetningen til IGE Resources AB gjør det ikke. Tilfellet Solstad Offshore dreier seg om en reklassifisering hvor beløpet er enkelt å identifisere og derfor representerer objektiv informasjon. I tilfellet IGE Resources AB har revisor kommet til at han ikke kan ta stilling til om selskapets nedskrivningsvurderinger er holdbare. I et slikt tilfelle vil det på grunn av usikkerheten som foreligger, ikke være naturlig for revisor å gi informasjon om beløp.

Forbeholdet i Solstad Offshore ASAs revisjonsberetning for 2010 dreier seg om uenighet om klassifisering av gjeld. I dette tilfellet var selskapet i brudd med lånevilkår pr. 31. desember 2010 uten at det forelå henstand. Lånet var ikke reklassifisert som kortsiktig slik IFRS krever. Selskapet forklarer forholdet slik i note 11:

Et av konsernets datterselskap har i løpet av høsten 2010 arbeidet med refinansiering av eksternt gjeld. Pr. 31.12.2010 var forhandlingene ikke sluttført. Låneavtalene, for et samlet lån på USD 184,4 mill, inneholder blant annet krav til kontantstrøm fra driften. Kontantstrøm fra driften i 4. kvartal 2010, som ble beregnet etter årsskiftet (dvs. ifm. regnskapsavslutningen for 2010), viste seg å være for lav. Banken ga avkall («waiver») på rettigheter knyttet til dette kravet. Avkallet ble imidlertid ikke

4 RS 700 – Revisjonsberetningen pkt. 31.

5 ISA 706 pkt. A1.

6 ISA 705 pkt. 7.

7 ISA 705 pkt. 17.

søkt om før i februar 2011, og basert på formalkrav under IFRS var selskapet i brudd pr. 31.12.2010. Ettersom långiver har bekreftet at det ikke på noe tidspunkt var aktuelt å gjøre kravet gjeldende, og at avkall også ville blitt gitt pr. 31.12.2010 dersom dette hadde blitt søkt om, er lånet reelt ansett som langsiktig på tidspunkt for regnskapsavleggelsen. Konsernet har således valgt å ikke reklassifisere lånet til kort-siktig gjeld. Det aktuelle lånet ble refinansiert i et nytt langsiktig lån som ble opp-tatt i april 2011. Situasjonen ved årsskiftet er således ikke lenger aktuell.

Selskapet velger helt bevisst ikke å følge regnskapsreglene selv om tallene er betyde-lige. Eksemplet egner seg som illustrasjon på at ledelsen og revisor kan ha ulikt syn på regnskapsreglene med den naturlige konsekvens at revisor reagerer med et for-behold i revisjonsberetningen. Revisjonsberetningen var datert 29. april 2011. I et brev datert 24. oktober 2011 fikk revisor støtte fra Finanstilsynet som, sannsynligvis basert på forbeholdet i revisjonsberetning-en, besluttet å vurdere den regnskaps-messige behandlingen. Finanstilsynet skriver:

Solstad Offshore ASA pålegges å klassifisere det aktuelle lånet til Nordea som kortsiktig pr. 31. desember 2010. Foretaket pålegges å korrigere klassifiseringen i neste regnskaps-rapportering i overensstemmelse med IAS 8.

IGE Resources AB har mottatt en revi-sjonsberetning som både inneholder en presisering om usikkerhet om fortsatt drift og et forbehold om at de ikke er i stand til å verifisere grunnlaget for nedskrivnings-vurderinger. Revisjonsberetningen for 2009 var uten merknader. Selskapet er notert på Oslo Børs og er et gruveselskap med aktivitet i Sverige (nikkel) og flere afrikanske land (diamanter). Når det gjel-der usikkerheten om fortsatt drift, redegjø-res det i styrets beretning for at selskapet opererer i en bransje hvor risikoen er høy og at videre drift avhenger av at ledelsen er i stand til å innhente frisk kapital. I 2010 var kontantstrømmen fra drift negativ og ble finansiert med aksjeinnskudd. Det ble gjennomført både investeringer i og store nedskrivninger av aksjer i datterselskaper. Selskapets kontantstrøm fra drift anses ikke å være tilstrekkelig og selskapet er avhengig av å bli tilført ny kapital i 2011. Når selskapet er avhengig av å innhente finansiering ved nye kapitalutvidelser, og det ikke foreligger løfter fra viktige aksje-nærgrupper, fremstår fremtidsutsiktene som usikre. Det er ikke overraskende at

revisor reagerer med en presisering om fortsatt drift-usikkerhet.

I morselskapets regnskap er det betydelige fordringer på datterselskaper. Det er gjen-nomført nedskrivningsvurderinger som viser at det ikke er behov for nedskrivnin-ger. Vurderingene bygger på forutsetninger om fremtidige kontantstrømmer som er usikre. Revisor har ikke vært i stand til å innhente tilstrekkelig pålitelig revisjons-bevis som underbygger ledelsens forutset-ninger og har valgt å ta forbehold på det grunnlaget. Forbeholdet signaliserer at revisor ikke er i stand til å ta stilling til verdien av fordringer i morselskapets regn-skap. Løsningen er i tråd med en praksis som tilsier at revisor ikke skal presisere usikkerhet i verdianslag, men ta stilling til om han synes usikkerheten er tilstrekkelig beskrevet og om verdien reflekterer de usikre forutsetningene som nødvendigvis må foreligge. Det er et klassisk paradoks at regnskapsreglene krever regnskapsføring av verdier når den samlede usikkerheten fremstår som så betydelig som i dette regn-skapet og det samtidig forventes at revisor skal være i stand til å ta stilling til usikker-heten med høy grad av sikkerhet. Det er ikke overraskende at revisor reagerer med å svare at «dessverre, dette er jeg ikke i stand til å ta stilling til». Etter mitt skjønn er løsningen bedre enn å presisere at det fore-ligger en betydelig usikkerhet knyttet til verdiene fordi en presisering ville ha skjult

HØY TERSKEL: Generelt er synspunktet at terskelen for å ta forbehold om registrering og dokumentasjon er høy.

det faktum at revisor ikke er i stand til å ta stilling til verdiene.

Forbehold om registrering og dokumentasjon

Jeg har ikke funnet revisjonsberetninger fra 2010 på børsnoterte foretak hvor det har forekommet forbehold om registrering og dokumentasjon. Vi har naturligvis hatt en rekke diskusjoner om denne typen forbehold i vår egen praksis. Tilfellene beskrevet nedenfor er basert på erfaringer fra egen praksis, men faktum er betydelig omskrevet slik at det ikke vil være mulig å kjenne igjen enkelt-selskaper.

Generelt er synspunktet at terskelen for å ta forbehold om registrering og dokumen-tasjon er høy. Dette underbygges av ord-lyden i DnRs «Veiledning om revisors attestasjon av registrering og dokumenta-sjon av enhetens regnskapsopplysninger i samsvar med SA 3000» vedtatt i DnRs styre 26.1.2010 med virkning for regn-skapsår som begynner 1. januar 2010:

Pkt. 22: Klare, gjennomgående brudd på lov eller forskrift vil normalt være vesentlige avvik...

Pkt. 23: Hvorvidt et avvik er vesentlig og vil medføre omtale i revisjonsberetningen, må vurderes opp mot informasjonsbehovet til brukerne...

Vi har derfor sett få tilfeller med forbehold om registrering og dokumentasjon i revisjonsberetningen. Det understrekes for ordens skyld at terskelen er lav (kun trivielle for-hold unntas⁸) for å omtale brudd på regelverket i nummererte brev til selska-pets ledelse. Også for revisors signatur på næringsoppgaven og kontrolloppstillingen må det legges til grunn en lavere vesentlig-hetsgrense enn ved vurderingen i revisjonsberetningen.

Ved ett tilfelle vurderte vi en situasjon hvor en fakturaserie for flere selskaper som skulle fusjoneres ble slått sammen i én nummerserie fra begynnelsen av året. Når det ble klart at en fusjon ikke ville bli gjen-nomført, ble det laget en spesifikasjon som gjorde det mulig å plassere fakturaene i det enkelte selskap. Spesifikasjonen ble laget for å unngå brudd på bokføringsforskrif-ten. I dette tilfellet var det ikke konstatert feil verken i avgiftsbehandlingen i det enkelte selskap eller i regnskapet. Vi anså

⁸ Veiledning om revisors attestasjon av registrering og dokumentasjon av enhetens regnskapsopplysninger i samsvar med SA 3000 pkt. 28.

Revisjon

ikke at det forelå et gjennomgående brudd eller at brukerne hadde behov for informasjon gjennom revisjonsberetningen.

I et annet tilfelle, et nytt revisjonsoppdrag, forelå det ingen fungerende rutine for tilbakebetaling av mottatte dobbeltbetalinger. For dette selskapet medførte dette også feil i regnskapet. Dessuten forelå flere feil vedrørende skattemessig innberetning av uteløst til ansatte og behandling av merverdiavgift. Vår vurdering var at det forelå gjennomgående brudd, og at bruddene var av en slik art at brukerne ville ha nytte av å lese om det i revisjonsberetningen.

I et tredje tilfelle var det ikke ført noe regnskap for et selskap gjennom året. Av ulike årsaker ble det ikke tatt tak i dette før etter fristen for generalforsamling. På dette tidspunktet var det en svært krevende jobb for selskapet å rekonstruere et regnskap. Det ble konstatert en lang rekke brudd på bokføringsreglene. Vår vurdering var at det forelå gjennomgående brudd, og at bruddene var av en slik art at brukerne ville ha nytte av å lese om det i revisjonsberetningen. Det ble konkludert negativt, det vil si at ledelsen ikke har oppfylt sin plikt hva gjelder bokføringsreglene. Reaksjonene i styret hvor et medlem var advokat, var at revisors reaksjon var streng. Styret sa seg likevel enige i at det nok var en riktig beskrivelse.

Brudd på bokføringsregelverket eller svakheter i intern kontroll

Forholdet mellom svakheter i intern kontroll og brudd på bokføringsregelverket er vanskelig tilgjengelig og kan være gjenstand for en og annen misforståelse. Bokføringsreglene regulerer registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger, ikke hvordan et selskap skal innrette sin interne kontroll. Svakheter i intern kontroll, som etter revisors mening har betydning for brukerne, kan få ulike konsekvenser i revisjonsberetningen.

Dersom den interne kontrollen er så svak at det ikke er mulig å gjennomføre en revisjon av regnskapet, vil revisor måtte avgi en konklusjon om at han ikke kan uttale seg om regnskapet. En slik konklusjon får vanligvis den konsekvens at revisor heller ikke kan uttale seg om årsberetningen. Hvilken konsekvens det skal få for uttalelsen om registrering og dokumentasjon vil variere, men sannsynligheten for at konklusjonen blir negativ er høy, det vil si at revisor konkluderer med at ledelsen ikke har oppfylt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversikt-

lig registrering og dokumentasjon av selskapets regnskapsopplysninger⁹.

Hvis svakheter i intern kontroll ikke har ledet til begrensninger i revisjonen, men revisor likevel mener at forholdet bør komme regnskapsbrukerne til kunnskap, kan revisor la dette komme til uttrykk i revisjonsberetningens avsnitt om «Andre forhold». Begrunnelsen for en slik plassering er for det første at regnskapet har latt seg revidere, altså er det ikke grunnlag for en modifisert konklusjon. For det andre er det ikke krav om å si noe om interne kontroller i regnskapet, altså vil en presisering ikke være egnet. Da står vi igjen med avsnittet «Andre forhold» som egner seg for forhold som ikke påvirker uttalelsene om regnskapet, årsberetningen og registrering og dokumentasjon.

Svakheter i intern kontroll kan gi seg utslag i gjennomgående brudd på bokføringsregelverket. I slike tilfeller kan revisor vurdere å omtale svakheter i intern kontroll sammen med et forbehold eller en negativ konklusjon til uttalelsen om registrering og dokumentasjon.

Konklusjon om at revisor ikke kan uttale seg om regnskapet

Situasjoner hvor revisor ikke kan uttale seg om regnskapet, oppstår sjelden. Når revisor konkluderer med at han ikke kan uttale seg om regnskapet, har det sammenheng med at revisor ikke er i stand til å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å underbygge konklusjonen om regnskapet¹⁰.

Andre situasjoner er når det foreligger så mange usikre forhold at revisor, til tross for at det er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for hver av de individuelle usikre forholdene, konkluderer med at det ikke er mulig å utforme en konklusjon om regnskapet. Årsaken kan være den mulige interaksjonen mellom de usikre forholdene og deres mulige kumulative virkning på regnskapet¹¹.

ISA 705 benytter begrepet «gjenomgripende» som terskel for en slik konklusjon. Terskelen er ment å ligge høyere enn grensen for vesentlighet. For å operasjonalisere terskelen, er det hensiktsmessig å knytte den til beløpsmessige eller kvalitetsmessige forhold i regnskapet. Uten at det kan legges til grunn som noen allmenngyl-

⁹ Se eksempel M 16 i eksempelsamling for revisjonsberetninger.

¹⁰ ISA 705 pkt. 9.

¹¹ ISA 705 pkt. 10.

SVAK: Er den interne kontrollen så svak at det ikke er mulig å gjennomføre en revisjon av regnskapet, vil revisor måtte avgi en konklusjon om at han ikke kan uttale seg om regnskapet.

dig terskel, har jeg benyttet en tommelfingerregel på ca. 50 % av balansen kombinert med en kvalitativ vurdering av hva som ellers ligger i balansen. Det understrekes at dette kun er et utgangspunkt for en vurdering av om det er riktig å bevege seg fra en konklusjon med forbehold til en konklusjon om at revisor ikke kan uttale seg. I et annet tilfelle konkluderte jeg med forbehold selv om beløpet var større. Begrunnelsen var at beløpet knyttet seg til kun en enkelt linje i et resultatregnskap hvor det ellers forelå tilstrekkelig revisjonsbevis for de øvrige postene.

Faktum i eksempelet nedenfor er betydelig omskrevet slik at det ikke er mulig å kjenne igjen enkeltstående selskaper. For et selskap forelå flere og betydelige usikkerheter da revisjonsberetningen skulle avlegges. Det forelå blant annet betydelig usikkerhet om fortsatt drift, det var gjennomført nedskrivningsvurderinger, men nedskrivninger var ikke regnskapsført. Årsaken var vanskeligheter knyttet til tidfesting av faktorer som ledet til lavere inntjening og fortsatt drift-usikkerhet. De vurderte eiendelene utgjorde mer enn 50 % av balansen. Eien-

delene var dessuten stilt som sikkerhet for et lån fra et selskap som var i gjeldsforhandlinger. Det var også stilt visse garantier overfor dette selskapet.

Regnskapene var reviderte og usikkerheten knyttet seg til få, men betydelige poster i balansen. Usikkerheten var godt omtalt i både årsberetningen og i notene. Vi vurderte situasjonen slik at regnskapet som forelå var det beste ledelsen var i stand til å fremskaffe. Likevel var den samlede usikkerheten og den mulige virkningen av interaksjonen mellom de usikre forholdene slik at det ikke var mulig å utforme en sikker konklusjon om regnskapet. Vi valgte derfor å ikke uttale oss om regnskapet.

I det påfølgende regnskapsåret var situasjonen annerledes. Det forelå ikke lenger usikkerhet om fortsatt drift da det var gjennomført visse tiltak og tilført ny egenkapital. Gjeldsforhandlingene hos kreditoren var gjennomført blant annet med det resultat at pant i vår klients eiendeler og garantier var fjernet. Det var utført nye nedskrivningstester og gjennomført nedskrivninger av eiendelene. Etter revisjonen vurderte vi det slik at det kun knyttet seg usikkerhet til tidfesting av de regnskapsførte nedskrivningene. Beløpet var svært stort sett i forhold til vesentlighetsgrensen og regnskapet som helhet. Vi vurderte om dette skulle medføre at vi ikke uttalte oss om regnskapet som helhet eller om et forbehold var en riktigere løsning. Faktorene som talte med var en fyldig og god omtale av hendelsesforløpet i selskapets noter og årsberetning og at nedskrivningene tross alt bare utgjorde en isolert linje i et resultatregnskap som ellers var tilstrekkelig underbygget. Konklusjonen ble derfor et forbehold til nedskrivningene på

grunn av manglende revisjonsbevis knyttet til tidfesting av nedskrivningene.

Fremtidig utvikling

Dagens revisjonsberetning er under kritikk fra viktige brukergrupper. Brukerne hevder at revisor sitter på mye kunnskap om virksomheten som er revidert uten at dette kommer til uttrykk i revisjonsberetningen. Selv har jeg sagt at revisjonsberetningen er skrevet av revisorer, for revisorer, underforstått at den er vanskelig for brukerne å forstå. Enkelte forskere antyder at det eneste brukerne egentlig er opptatt av er informasjonsinnholdet i avvikene fra den standardiserte teksten. Det antydes at det foreligger et informasjonsgap (ikke et forventningsgap) som det bør gjøres noe med.

En fordel ved dagens revisjonsberetning er naturligvis at avvik er lett å identifisere. Ulempene er at den øvrige teksten ikke blir lest med særlig interesse og at revisor ikke har anledning til å uttrykke noe utover det de strengt regulerte og standardiserte avvikene tillater. Revisjonsberetningen gir i dagens format ikke uttrykk for mye informasjon. Det er derfor ikke overraskende at den er utsatt for kritikk som blant annet har medført at både IAASB¹² og PCAOB¹³ har sendt ut diskusjonsnotater om innholdet i revisjonsberetningen. EU-kommisjonen foreslår dessuten radikale endringer til revisjonsberetningen i sin nye lovgivning¹⁴ om revisjon av Public Interest Entities (PIEs).

¹² Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change' 15 May 2011.

¹³ PCAOB concept release on possible revisions to PCAOB standards related to reports on audited financial statements 21 June 2011.

¹⁴ EU-kommisjonen fremmet 30.11.2011 et formelt lovforslag for Rådet og EU-parlamentet. EU-kommisjonen foreslår endringer i det gjeldende direktivet om

IAASB foreslår blant annet følgende muligheter for endringer i revisjonsberetningen:

- Endre form og struktur på revisjonsberetningen ved for eksempel å flytte mye av den standardiserte ordlyden til en internettside, ved å forklare tekniske uttrykk bedre og flytte konklusjonen til begynnelsen av revisjonsberetningen.
- Sørge for at revisor gir flere kommentarer, for eksempel ved å øke bruken av presiseringer som retter oppmerksomhet til noter som gir informasjon om skjønsmessige områder og forklarer revisjonsarbeidet på disse områdene.
- Revisor kan også selv gi mer informasjon om risikoområder og områder som har krevd utstrakt bruk av skjønn, opplyse om vesentlighetsnivå som har vært lagt til grunn, funn vedrørende intern kontroll osv.
- Det kan tenkes at revisor i større grad kan gi innsyn i kvaliteten på den finansielle rapporteringen for eksempel ved å opplyse om kvaliteten på prosessen med å produsere årsregnskapet.
- En kombinert modell hvor revisor får utvidet ansvar for å rapportere til revisjonsutvalget som deretter rapporterer eksternt, inklusive revisors rapport som revisor deretter skal ha en mening om.

Noen av disse forslagene innebærer betydelige endringer sammenlignet med dagens regelverk. For eksempel må ikke forslaget om å gi mer informasjon om risikoområder og områder som har krevd utstrakt bruk av skjønn, medføre at revisor gir informasjon som ikke allerede er gitt i regnskapet. Hvis det skjer, kan revisors oppfattede uavhengighet bli negativt påvirket. Det er antagelig hensiktsmessig

revisjon og revisorer og at alle reglene om revisjon av Public Interest Entities blir gitt i en EU forordning.

Behov for hjelp?

Ring oss 23 23 91 91.

BJØRGFJELL *Bemanning*

www.bjorgfjell.no

OSLO - DRAMMEN - TRONDHEIM - FREDRIKSTAD

SPELALISTEN INNEN ØKONOMI, REGNSKAP, KONTOR OG ADMINISTRASJON.

Revisjon

at tilleggsmateriale i revisjonsberetningen gjøres innenfor rammen av det vi i dag kjenner om presiseringer. Økt informasjon i revisjonsberetningen kan lede til mer tidsbruk og diskusjoner med ledelsen før den avgis. Mange kan hevde at revisors risiko øker dersom slike krav innføres.

EU har gått mer håndfast til verks når de foreslår et betydelig utvidet innhold i revisjonsberetningen for PIEs. Blant annet er det interessant å merke seg at revisor skal identifisere risikoområder akkurat som IAASB foreslår. I forslaget fra EU finnes krav om:

- Opplysninger om hvor mye av balansen som er direkte verifisert og hvor mye som er verifisert gjennom testing av intern kontroll.
- Opplysninger om hvilken vesentlighetsgrense som er benyttet.
- At kritiske risikoområder, herunder kritiske estimater og områder med måleusikkerhet, identifiseres.
- At det gis en vurdering av morselskaps interne kontroll, herunder en vurdering av vesentlige svakheter og bokførings- og regnskapssystemet.

Alt dette og mer skal gis innenfor en ramme på fire sider og 10 000 tegn. Flere av forslagene er interessante og vil etter min mening absolutt bidra til å øke informasjonsverdien av en revisjonsberetning. I tillegg legges det opp til utvidet skriftlig rapportering til revisjonsutvalget. Noen vil nok hevde at noen av de nye kravene også vil bidra til å øke risikoen for revisor. Vi merker oss at forslagene ikke gjelder andre foretak enn PIEs.

Basert på dette er det neppe stor spådomskunst å påstå at vi om få år kan forvente oss endringer i revisjonsberetningen som forhåpentligvis i større grad imøtekommer brukernes behov. Reelle forbedringer i informasjonen til investorene oppnås antagelig best i en balansert diskusjon som også omfatter endringer i regnskapsreglene.

Avsluttende kommentarer

Dagens revisjonsberetning er mer krevende for revisor enn den foregående. Den er gjennomgående mer teknisk for eksempel hva gjelder plasseringer av modifikasjoner i tilknytning til de ulike konklusjonene og enkelte andre forhold av språklig art. I all hovedsak er min erfaring at det tekniske er håndterbart. Dessuten synliggjør de nye revisjonsberetningene i større grad at revisor avgir tre separate uttalelser som må

vurderes hver for seg. En viktig erfaring er at vurderingene knyttet til de tre uttalelsene som gis i revisjonsberetninger (hhv. regnskapet, årsberetningen og registrering og dokumentasjon) blir mer polarisert. Dette har ledet til et økt press i retning av flere modifikasjoner knyttet til registrering og dokumentasjon, selv om det ikke har vært hensikten med endringene.

Enkelte forhold kan fortsatt forbedres. For eksempel kan det avklares om en fortsatt drift-presisering bør inneholde et varsel om at eiendeler som selges i en forsert situasjon, kan bli solgt til lavere verdier enn de bokførte. Videre trenger praksis for omtale av betingede utfall i revisjonsberetningen å sette seg ytterligere.

Tersklene for når presiseringer og modifikasjoner skal brukes, oppfatter jeg som krevende å forholde seg til. En presisering eller en modifikasjon i en revisjonsberetning, er en øvelse i bruk av skjønn. Selv om jeg forsøker å tillempe tersklene likt fra tilfelle til tilfelle, vil en annen revisor kunne vektlegge de samme faktorene på en annen måte enn meg. Dette kan lede til at revisjonsberetninger ikke nødvendigvis gir uttrykk for det samme. Samtidig er dette et uttrykk for bruk av revisors skjønn som er en grunnleggende og utfordrende nød-

vendighet i vår profesjonsutøvelse. Metoder for å sikre konsistens omfatter å vurdere mange tilfeller og involvering av flere personer i vurderingene. Å etablere en spesialistgruppe i revisjonsfirmaet for å vurdere revisjonsberetninger, kan derfor være et godt råd. Spesialistgrupper kan bidra til økt konsistens internt og det bidrar helt sikkert til at revisjonsberetninger med presisering eller modifikasjon er gjenstand for omfattende vurderinger før de avgis. Dersom det ikke er kapasitet til å opprette spesialistgrupper, kan diskusjoner med kollegaer eller DnRs spørretjeneste være nyttige metoder.

Regnskapene på Oslo Børs som har mottatt presiseringer om fortsatt drift-usikkerhet i 2010, gir alle opplysninger som viser at det faktisk foreligger en slik usikkerhet. En analyse av regnskaper som ikke har mottatt presisering om fortsatt drift-usikkerhet, kunne ha vist om flere regnskaper burde ha mottatt en slik presisering. Så lenge det ikke er gjennomført en slik analyse, er det vanskelig å trekke sikre konklusjoner om tersklene betraktes og praktiseres på samme måte av alle revisorer. Det hadde vært interessant å få en slik undersøkelse gjennomført. Oppfordringen er hermed gitt!

USIKKERHET: Regnskapene på Oslo Børs som har mottatt presiseringer om fortsatt drift-usikkerhet i 2010, gir alle opplysninger som viser at det faktisk foreligger en slik usikkerhet.